

Nevena Jevtić*
Filozofski fakultet
Univerzitet u Novom Sadu

UDK 1 Hegel G.
161.225.23 : 1
141.132 : 1
DOI: 10.19090/gff.2017.2.35-46
Originalni naučni rad

KRITIKA I UNIVERZALNOST FILOZOFIJE. OSVRT NA HEGELOV SPIS *O SUŠTINI FILOZOFESKE KRITIKE***

Autorka je u radu analizirala određenje filozofske kritike u kontekstu jenskog perioda Hegelovog filozofskog razvoja. U fokusu je tekst *O suštini filozofske kritike*, kao ono mesto u kome se filozofska kritika pokazuje kao sredstvo afirmacije univerzalne ideje filozofije. Kritika je shvaćena prevashodno kao svest filozofije o vlastitoj epohi, odnosno, kulturnom i obrazovnom horizontu koji je karakteriše. Ovaj horizont je u temelju određen misaonim iskustvom kritičke filozofije, što se ogleda u subjektivističkom principu filozofije kao dominantnom trendu epohe. Pokazuje se kako je primarni zadatak filozofske kritike sučeljavanje s vlastitom povесnom realnošću i postojećim misaonim tvorevinama, a polja ograničenja filozofije predmet su izuzetno važnog i svestranog rada kritike.

Кljučне речи: filozofija, Hegel, filozofska kritika, um, apsolut, subjektivizam, povest

Savremenu nemogućnost da se misli o društvenoj i političkoj realnosti s onu stranu kapitalizma Badju je nazvao „krizom negacije“¹. Moguće je lokalizovati i druge, ranije, slične prilike kada se činilo da su izostajale misaone alternative postojećem stanju. U pogledu na filozofsko-povесne okolnosti u kojima Hegel u svom tekstu *O suštini filozofske kritike i njenom odnosu prema savremenom stanju filozofije posebno (Über das Wesen der philosophischen Kritik überhaupt, und ihr Verhältniß zum gegenwärtigen Zustand der Philosophie insbesondere, 1802)* poziva na univerzalnu ideju filozofije, svojevrsna kriza negacije se pokazuje kao posledica kritičkog filozofskog projekta. Ona predstavlja nemogućnost da se misli s onu stranu konačnosti i subjektivizma, misaonog horizonta koji je ustoličen kritičkom filozofijom. U toku jenskog perioda svog filozofskog razvoja, Hegel je uvideo kako su moderni epistemološki dualizmi (sloboda vs nužnost, konačnost vs

* nevena.jevtic@ff.uns.ac.rs

** Ovaj rad je nastao na osnovu dela doktorske disertacije pod naslovom „Problem kritike kod Hegela“, a koji je kandidatkinja pisala i branila pod mentorstvom prof. dr Milenka A. Perovića.

¹ O tome Badju govori u tekstu *Od logike k antropologiji. Afirmativna dijalektika* u: Constantinou, 2014: 44–45.

beskonačnost, priroda vs duh itd.) položeni u osnov kantovske kritike. Njenim sredstvima – odnosno, sa stanovišta same kritičke filozofije – nije moguće njihovo prevladavanje. Međutim, Hegel neće u potpunosti odbaciti kritiku kao mogućnost i snagu filozofije². Ne može se tvrditi da je Hegel isprva odbacio kantovsku kritiku, kako bi joj se, usled dubljeg i ispravnijeg uvida u njene mehanizme, vratio u *Fenomenologiji duha*. Pre je moguće govoriti o kontinuiranom Hegelovom interesu za problem transformacije suštine filozofske kritike. Prema zadatku filozofije i kritike kao filozofskog sredstva u spisu *Razlika između Fihteovog i Šelingovog sistema filozofije*, jasno je da je Hegel već tada započeo proces transformacije kritike po meri spekulativnog mišljenja. To je podrazumevalo produbljeni uvid u *vlastitu* filozofiju koji je u velikoj meri posredovan njegovim interesom za materijalne, odnosno, povesne uslove njene produkcije. Dakako, to su „spoljašnje“ okolnosti u kojima se formirala specifična filozofska kultura. Promišljanje veze između spoljašnjih okolnosti filozofije i prirode filozofskog mišljenja kreće se istom onom putanjom koja vodi od onoga neposredno „datog“ ka onome što ga kao takvo uspostavlja. Spoljašnje okolnosti, kojima je okružena filozofija, na bitan način govore o njenom unutrašnjem ustrojstvu.

U toku svog boravka u Jeni, Hegel saraduje sa Šelingom na pokretanju *Kritičkog časopisa za filozofiju*. U najavi za ovaj časopis, dajući opštu ocenu položaja filozofije u ono vreme, saradnici ističu kako jenjava mnogostruka pažnja koju je filozofska delatnost u tom povesnom momentu privukla na sebe. Stoga je prava prilika da se filozofija sabere i razluči od karakterističnih pojava *nefilozofije* (*Unphilosophie*). Ovo mnogostruko interesovanje za filozofiju čine raznovrsna područja duhovne proizvodnje uopšte: kulturnog, naučnog, političkog života, s kojima se filozofija povezala. Zašto je, prema ovoj dvojici filozofa, filozofska hiperprodukcija loša stvar? U njenoj osnovi počiva zapuštenost jedinog legitimnog zadatka filozofije i sredstava kojima ga ostvaruje, a koji diktira njen nužni razvoj. Filozofija je izgubila svoju suštinsku i prirodnu vezu sa svetom obrazovanosti i različitim interesnim likovima koji se povesno obrazuju te je postala onoliko površna koliko se trudila da bude „upotrebljiva“. Ova reč ima posebnu težinu i može nas odvesti neposredno ka Hegelovom shvatanju principa prosvetiteljstva, budući da je lik *korisnosti* ono što je Hegel formulisao kao ključni vrednosni kriterijum engleskog i francuskog prosvetiteljstva. Hegelova ocena ondašnje pozicije filozofije govori zapravo o njenom položaju u svetu prosvetiteljstva

² Ovakav stav, na primer, zastupa Bristou u svojoj knjizi *Hegel i transformacija filozofske kritike* koja se bavi Hegelovim konceptom kritike u odnosu na kantovski (Bristow, 2007: 12).

(*Aufklärung*), što je jasno iz zajedničkog konteksta njegovih tekstova u ovom periodu. Filozofija se morala učiniti *upotrebljivom* i *korisnom*. To je bio način na koji je ona mogla da ostane u dodiru s posebnim interesima obrazovanja i različitih nauka.

Usled ovakvih filozofsko-povesnih okolnosti, Hegel i Šeling formulišu vrlo ambiciozne strateške ciljeve časopisa. Pre svega, oni smatraju da je potrebno kategorički afirmisati suštinu filozofije nasuprot nefilozofije. Zatim, osvetliti sve dodirne tačke između filozofije i celokupne kulture. Najzad, temeljni je interes „prihvatanje svakog dela opšteg obrazovanja u apsolut i otvaranje pogleda za istinitu ponovnu genezu svih nauka kroz filozofiju“ (Hegel, 1970a: 169-170). Ka ovome potvrđivanju onoga apsolutnog u svakom segmentu obrazovanja i kulture usmerena je i filozofska kritika, onako kako je Hegel izložio unutar teksta *O suštini filozofske kritike*. Ovim programskim tekstom određuje se primarna orijentacija časopisa i njegovi neposredni zadaci.

U okolnostima hiperprodukcije navodnih filozofskih učenja, pre svega je potrebno kritički raskrinkati ono što je samo privid filozofije ili *nefilozofija*. Prvi korak će biti taj da se samo polje filozofskog diskursa očisti od onoga što ne ispunjava odgovarajući „minimum“. Dakako, ovaj minimum – kao kriterijum kritičkog razlučivanja između privida i stvarnosti – mora biti unapred dat. Međutim, Hegelovo shvatanje filozofske kritike postavlja se nasuprot do tada i te kako uticajnom Kantovom određenju filozofske kritike kao kritike uma. Naime, iz Hegelovog određenja filozofije proizilazi to da filozofija, ukoliko *jeste* filozofija, nužno mora biti spekulativna, odnosno, mora podrazumevati stanovište apsoluta. Filozofska kritika, stoga, ukoliko je uopšte filozofska, mora biti vršena s istog tog stanovišta u punoj njegovoj izvesnosti, a ne s tek preliminarnog stanovišta koje će po određenju definitivnih granica filozofskog mišljenja biti pokazano kao nužno. Nasuprot kantovskom shvatanju kritike, Hegelova tematizacija isključuje mogućnost pozicioniranja kritike na stanovište „trebanja“. Kritika ne može predstavljati provizorno ili problematičko filozofiranje, već samu filozofiju u jednoj svojoj aktuelnosti.

Već u ovom ranom spisu za Hegela ne postoji raskorak između onoga šta bi filozofija po svome duhu trebalo da bude i toga šta ona jeste u momentu kada je najavljen časopis. Drugačije ili suprotno viđenje stvari ne bi naprosto bilo u skladu s njegovim shvatanjem povesnog razvoja filozofije, koje je implicitno prisutno u ovom tekstu. Filozofija jeste onakva kakva „bi trebalo da bude“. Ona izražava spekulativni princip čak i u ondašnjoj povesnoj konstelaciji koju Hegel karakteriše kao „kulturu refleksije“. Kulturu refleksije definiše iskustvo mišljenja nepomirljivih dualizama i bezizlaznih rascepa. Prema Hegelovom spisu *Razlika između Fihteove i*

Šelingove filozofije, ovo se razdvajanje (*Entzweiung*) očitava u osnovama obrazovanosti (*Bildung*). „U obrazovanosti se ono što je pojava apsoluta izolovalo u odnosu na apsolut i fiksiralo kao samostalno“ (Hegel, 1970a: 20). Naredni korak filozofske kritike jeste eksplicitno utvrđivanje pripadnosti različitih filozofija jednoj određenoj *strani* artikulacije onoga apsolutnog. Predmet filozofskog mišljenja jeste ono apsolutno, a zadatak tog mišljenja je svestrana artikulacija i egzegeza apsoluta. Uopšte, stara i tvrdokorna predstava o filozofiji kao ‚poprištu borbe‘ (*Kampfplatz*) međusobno suprotstavljenih učenja, za Hegela je slika lažnog rata. Razlike između tih navodno „različitih“ filozofija su nesusštinske. Hegel toj prividnoj raznovrsnosti suprotstavlja jednu sveobavezujuću ideju filozofije: „Da postoji samo jedna filozofija i da samo jedna može postojati, to je zato što je um samo jedan“ (Hegel, 1970a: 172).

Može se u formalnom smislu reći da je apsolut pretpostavka filozofije i da je on ono ka čemu je filozofsko mišljenje nužno orijentisano. Tako je i filozofija – s obzirom na njen pojam, ali i realnost – pretpostavka filozofske kritike. Hegel zahteva priznanje same ideje filozofije kao jemstvo da će filozofska kritika raditi na samoj stvari i imati konstruktivan doprinos (Hegel, 1970a: 173). S onima koji ne priznaju ni ovaj „minimalni“ uslov konstruktivna rasprava je nemoguća, jer oni daju glas *nefilozofiji*³. Stoga se zaista može tvrditi da je najneposrednija uloga filozofske kritike etabliranje odgovarajuće filozofske zajednice kao *Publikum*-a (Smith, 1997: 35). Iz hegelovske perspektive može se reći da je i predmet kantovske kritike čistog uma prethodno *dat* kritici, u smislu da je ona svoj predmet pretpostavila a ne konstruisala. Najopštije rečeno, taj predmet je povեսno određena pojava unutar koje je sam um manje ili više jasno „delotvoran“ kao naročito mišljenje. To su filozofska, metafizička učenja, predstave i odredbe koje Kant razmatra u okviru transcendentalne dijalektike u svojoj *Kritici čistog uma*. Prema Kantovom sudu, predmeti stare metafizičke tradicije predstavljaju legitimna filozofska interesovanja, iako je njihova metodologija ono što ne sme imati obavezujuću snagu za potonje filozofsko mišljenje. Predmet filozofske kritike je u svako doba proizveden filozofijom i imanentnim teškoćama na koje nailazi u svom povесnom razvoju. Premda u ograničenom liku, Kantovo učenje i samo prati liniju jedinstvenog

³ Interesantno je uporediti ovaj Hegelov stav prema *Reflexionsphilosophie* sa prigovorom Edvarda Hartmana koji tvrdi da je sa dijalektičarima nemoguće uspostaviti minimum zajedničkog osnova koji je potreban zarad rasprave. Njegov argument je išao za tim da ukaže da je u samom odbacivanju stava protivrečnosti sadržan gest koji odbacuje bilo kakvo ograničenje mišljenja, te im je nemoguće suprotstaviti bilo kakvu tezu koju oni ne bi izvodili iz vlastitih principa (Hartmann, E., 1868: 39).

zadatka filozofije koja obavezuje i Hegela. Međutim, Hegelova se filozofija mora nužno kritički razračunavati s „posledicama“ kritičke filozofije. Zadatak spekulacije će biti da umske odredbe onoga što predstavlja *Entzweiung* moderne obrazovanosti i kulture međusobno poveže, te da vlastiti predmet na taj način uzdigne do eksplicitnog stanovišta filozofije (Trede, 1972: 131). U spisu o kritici, predmet kritike je um u svim njegovim pojavnim likovima, među koje spadaju i oni mistifikatorski i otuđeni. Reč je o tome da um kritikuje razum i pokazuje kako razumske odredbe nemaju vrednosti po sebi. Posebno je zanimljiv *modus* ove kritike s obzirom na potonji Hegelov filozofski razvoj. U *Fenomenologiji duha*, Hegel će sprovesti imanentnu kritiku i nad odredbama uma. Izlaganje ovog upućivanja „preko sebe“ – odnosno, to da filozofska kritika pokazuje da sam razum „zna“ za instancu koja bi ga nadvisila – spekulativno mišljenje će zahtevati i od uma. Kriterijum kritike je naročito razumevanje prirode uma i umskog mišljenja, njen predmet je konkretno umsko mišljenje koje je palo na stanovište razuma (Lauer, 2010: 80), a ona se vrši zarad afirmacije jedinstvene ideje filozofije.

Nekoliko nedoumica bi moglo proisteći iz toga što kritika pretpostavlja tlo filozofije koje garantuje susret kritike sa vlastitim predmetom. Najteža bi počivala u pitanju da li se Hegelovi prigovori, isti oni upućeni Kantu i pristalicama „provizorne“ filozofije, mogu okrenuti protiv njega? Koliko se god Hegel trudio da to izbegne, čini se da kritika ipak suspenduje „praksu“ filozofije, dok se ne izbori za priznanje njene sveobavezujuće ideje. Tako na primer Bubner ističe izvesni adventistički momenat u Hegelovoj zamisli filozofske kritike (Bubner, 1969). Budući da filozofija u datoj povesnoj konstelaciji već počinje (manje ili više uspešno) da izražava spekulativni princip, ona se kao kritika bori da ga afirmiše kao suštinu filozofije. Između ostalog, njen je zadatak da delegitimira od toga principa „različite filozofije“ kao one koje pate od subjektivnosti i ograničenosti. Zatim, kritika nastoji da otkrije na koje se sve načine u datom povesnom filozofskom materijalu izražava suština filozofije. Um se zaista pojavljuje u različitim filozofskim sistemima, mada ti sistemi ne predstavljaju način na koji um stiže do istinske samospoznaje. Međutim, kritika ne može nikako da bude primarno orijentisana na negiranje i odbacivanje. U ovim pojavama je potrebno ukazati na sam um, odnosno, utvrditi tačno kako i zašto te pojave pripadaju sferi uma, tj. iskustvu naročitog mišljenja. Ne može postojati jaz između onoga što predstavlja um kao apsolut i konačnih likova filozofije u kojima um traga za vlastitom samospoznajom. Ne postoji, još jednom, jaz između onoga što jeste čisti um i načina na koji se on javlja u povesti. Sasvim je na mestu stav da ovde Hegel afirmiše temeljnu poentu kantovske filozofske kritike, a to je da je um sposoban da

vidi kroz vlastite zablude i privid koji sam stvara, kako bi uvideo ono što jeste njegova istinska priroda (De Boer, 2010: 84).

Bubner kritiku poredi s formom (samo)refleksije u jednom širem smislu (Bubner, 1969: 139-140). Kritika, prema ovom viđenju, nije nekakva nova forma filozofije ili njena posebna procedura, već sama filozofija koja se mobilise za vlastitu pripremu ili adventističku ulogu. Filozofskom kritikom filozofija nastoji da prevlada i ukine preovlađujuće povodne okolnosti koje je ograničavaju (Bubner, 2003: 130). Posve je tačno da je filozofija kao kritika upućena na „sirovi“ povodni materijal duha, koji pretresa kako bi reflektovala vlastiti položaj. Na taj način oslobađa i artikuliše u potpunosti eksplicitno vlastiti spekulativni princip⁴. Implicitno pitanje, koje prožima celokupno ovo nastojanje, jeste to kako je, u povodnom smislu, moguće da taj spekulativni princip nije postao dominantnim filozofskim obrazovnim motivom Hegelove epohe. Postoji, međutim, jasna nada da će to biti slučaj, a ona je položena u kritiku kao sredstvo kojim će se otvoriti „čisti put“ i omogućiti da se izdigne „osnov i tlo istinske filozofije“ (Hegel, 1970a: 170). Bubner s pravom skreće pažnju na to koliko je različit način na koji Hegel stupa na filozofsku scenu od načina na koji to čine njegovi savremenici. Ovo je dodatni povod Bubneru da istakne momenat suspenzije, odnosno, pauziranja dominantnog trenda kao Hegelove krajnje promišljene odluke: „Hegel namerno započinje vlastitu karijeru filozofskog pisca svojim *kritičkim* esejima, dok njegovi savremenici nastoje da prestignu jedan drugog sve moćnijim, sve više totalizujućim novim sistemima“ (Bubner, 2003: 126). Namesto da na filozofsku scenu stupa prikazom sopstvenog sistema, Hegel postavlja *par excellence* kritičko pitanje o tome kako su uopšte mogući „različiti“ filozofski sistemi. Stoga je njegov koncept filozofske kritike okrenut protiv subjektivnosti kao izvora formalne raznolikosti ili novuma koji nije od principijelnog značaja za prirodu filozofskog mišljenja. Zadatak da se ono što čini suštinski sadržaj filozofije učini i dominantnim motivom opšteg obrazovanja neće se moći ispuniti hiperprodukcijom filozofskih sistema. Prema ovom ranom Hegelovom tekstu sledi da je jedini način opšta mobilizacija i sabiranje filozofskih snaga u jednu fokalnu tačku ili pod jedan steg spekulativnog mišljenja.

Kod Hegela zapravo nema napetosti u odnosu između „pretpostavljene“ filozofije i kritike. Ova napetost je inače implicitno prisutna u njihovom međusobnom odnosu, gde funkcija druge biva moguća samo sa stanovišta prve, a legitimitet prve na osnovu rada druge. Međutim, Hegel nigde ne kaže da je suspenzija „prakse“ filozofije kako bi se utemeljila njena „teorija“ zaista potrebna.

⁴ U *Differenzschrift*-u taj je princip određen kao „identitet identiteta i neidentiteta“ (Hegel, 1970a: 96).

Kao što je rečeno, kritika *pretpostavlja* ideju filozofije kako bi sud koji izriče bio relevantan i time obavezujući. Ovakva se teza mora razumeti u veoma važnom kontekstu Hegelovog odbacivanja bilo kakvog oblika zahteva da se princip filozofije (metafizike) unapred utemelji ili opravda. Uopšte, govor o tome da filozofija pretpostavlja ovo ili ono (potrebu, apsolut), mora se uzeti s ozbiljnom rezervom. U *Differenzschrift*-u Hegel se osvrće na ograničenu upotrebu tog termina (*Voraussetzung*) (Hegel, 1970a: 25). To nikako ne bi trebalo da znači da je taj govor o eventualnim pretpostavkama filozofije po motivaciji identičan onom o utemeljenju filozofije. S obzirom na neodrživost pozicije filozofiranja pre filozofiranja, Hegel će kritikovati Kantov koncept kritike kao nastojanje da se sazna pre saznanja. Prema njegovom tumačenju, ideja o provizornom ili problematičkom filozofiranju ima svoj vrhunac u jednoj suštinski nekritičkoj predstavi o umu koji nije sposoban za umsku spoznaju!

Ključno je to što kritika u svom poslu podrazumeva kriterijum koji ne bi trebalo da dođe od ove ili one posebne strukturne odredbe filozofirajućeg subjekta, već mora da predstavlja večni i nepromenljivi arhetip same stvari. Isto onako kako lepa umetnost nije čekala umetničku kritiku da bi bila pronađena, tako ni filozofija ne zavisi od filozofske kritike u pogledu vlastite utemeljenosti ili legitimnosti, pa ni s obzirom na svoj predmet ili vrednost vlastite delatnosti. Međutim, Hegel odbija zamisao da može biti reči o mnoštvu kriterijuma kritike pošto bi to značilo mnoštvo ideja filozofije. Reč je uvek o jednom i samo jednom merilu, jer je filozofija uvek i samo jedna. Ako bi stvar drugačije stajala, kritika bi mogla imati smisao proizvoljnog suda, bez važenja koje bi bilo opšte. Na taj način bi ona sama bila nesposobna za afirmaciju koja zapravo čini njenu suštinu. Ili, Hegelovim rečima, kritika bi u nedogled suprotstavljala subjektivnost subjektivnosti – uslovljeno onome uslovljenom. Suprotno tome, njen zadatak je da postavi ono „apsolutno spram uslovljenog“ (Hegel, 1970a: 171), odnosno, njen zadatak je da obezbedi sponu pojave apsoluta sa samim apsolutom. Ukoliko bi bilo drugačije, kad bi se kritika mogla voditi različitim kriterijumima, moralo bi se pretpostaviti i dokazati da su moguće zaista međusobno nesvodive, različite filozofije. Dakle, ne to da su moguće različite forme filozofije, već da je moguće da bude više suštinski različitih filozofija, što bi, konačno, predstavljalo dokaz da mogu postojati različiti umovi ili da ideja o jedinstvenom povesnom razvoju filozofije nema meritum. Hegel je decidirano protiv takvih argumenata: „Tako malo kako mogu postojati različiti umovi, tako malo se može postavljati zid između uma i njegove samospoznaje, kojim bi ova mogla biti suštinski različitost pojave; jer um posmatran apsolutno i utoliko što postaje objekt sama sebe u samospoznaji, dakle, filozofija, opet je samo jedan te isti i otuda ono isto“ (Hegel, 1970a: 172).

Filozofija uopšte, ukoliko je označena kao spoznaja apsoluta, bez obzira na koji način se određuje ono apsolutno (kao bog ili priroda), *kao* spoznaja mora se misliti pod oznakom univerzalnosti. Stoga filozofska kritika obrazuje vlastitu „publiku“ i nameće jednu integralnu perspektivu i diskurs. Ona ima zadatak da interpretira filozofske sisteme tako da se razotkrije ova jedinstvena ideja koja im je u osnovi⁵.

Ostalo je nedorečeno šta motiviše nefilozofiju. Ona predstavlja imitaciju filozofije, jer se neposredno pokazuje kao učeni diskurs koji je, međutim, lišen suštinske naučnosti. Njena agresivna usmerenost na filozofiju nije destruktivna u smislu da želi neposredno ukidanje filozofije. Ona se, zapravo, želi nametnuti filozofiji, ponuditi vlastite pretenzije kao način da se prevaziđe *Entzweigung*. Na duže staze, ona bi izopačila sve ono što bi predstavljalo pravi filozofski interes i duh. U krajnjoj liniji, onemogućila bi realizaciju pravog principa filozofije u povесnom smislu. Ipak, ova oštra Hegelova polemika s nefilozofijom nije cilj po sebi, već tek negativna strana zadatka. Svrha kritičkog sučeljavanja s njom počiva u svojevrsnom pripremanju tla za pravu filozofsku obrazovanost, pokazujući šta *nije* od interesa za filozofiju. Kada je okrenuta ka pojavama uma, ka prividno različitim prikazima sistema filozofije, filozofska kritika ima smisao afirmacije.

Filozofski sistem predstavlja viši stepen rigoroznosti naučne svesti, koja sa svoje strane podrazumeva disciplinovanje subjektivnosti, gotovo do njene neutralizacije. Hegel se okreće protiv jedne tvrdokorne predrasude o prirodi filozofskog mišljenja i stvaralaštva koju nastoji da pokaže kao neosnovanu. On odbacuje zahtev za originalnošću ili samosvojnošću filozofskih dela i učenja, na kojima počivaju njihove navodne razlike. Jedno od pitanja koje će se naći u središtu tradicionalno najživlje rasprave oko Hegelovog filozofskog dela, jeste ono da li individuum ili pojedinačni subjekt može imati snagu i smisao povесnog subjekta. Ovaj *crux* brojnih rasprava može se postaviti i na povесno-filozofsku ravan. Velike filozofske individue su izrazi ili imena za apsolutni filozofski princip koji se u povesti razvija. U ovim ranim tekstovima Hegel je protiv subjektivnosti u filozofiji,

⁵ H. Buhner smatra da se ovaj nepotpisan članak, kao uvodnik za koji su oba izdavača bila odgovorna, treba uključiti kako u Hegelov, tako i u Šelingov opus (Buchner, 1965: 135). Sudeći prema fragmentima iz njihovih pisama, obojica su ovaj tekst doživljavali na jedan intenzivni način. Buhner Šelingovo pravo na ovaj tekst zasniva na njegovoj tvrdnji da je skoro na svakoj stranici ovog teksta intervenisao izmenama i doradivanjem. Ovo je, na koncu, slučaj svojevrsne ironije koja počiva u problemu autorstva nad tekstom u kome se ozbiljno argumentuje u ime univerzalnosti filozofskog mišljenja i suštinske nebitnosti autorstva.

zahteva strogu univerzalnost filozofskog mišljenja. To ne znači da zahteva „objektivnost“ mišljenja u (relativno) savremenom smislu vrednosne neutralnosti nauke. Hegel je protiv apsolutizacije subjektivnosti kao jedne strane onoga apsolutnog, koja pretenduje da predstavlja celovit izraz za apsolut. Filozofska kritika je zainteresovana za posredovanje misaonog iskustva subjekta s misaonom sadržinom objekta. Ona je ključna za uspostavljanje valjane povesne perspektive kako na svetske događaje uopšte, tako i na sam razvoj filozofije među ostalim svetskim događajima. Kasnije, u drugom Predgovoru *Enciklopedije filozofskih znanosti*, Hegel će potvrditi ovaj stav (Hegel, 1970c: 13-32). Na tom mestu, kritika će biti određena kao odgovarajuća obrazovanost spoznaje misaonih odnosa, a zatim postavljena kao fundamentalni uslov ispravnog razumevanja bilo kog fakta. Naravno, to znači kako fakt filozofije, tako i šire, činjenice koje imaju smisao povesnih svedočanstava. Misao je povesni agens i zaslužuje – u najmanju ruku – posvećivanje pažnje jednake onoj koja je usmerena ka „objektima“ povesnog istraživanja. Hegelova filozofija je, na osnovu vlastitog kritičkog „obrazovanja“, i sebe uzela u razmatranje unutar povesnog procesa. Pogrešno je ono viđenje koje tvrdi da je Hegelova filozofija samom filozofu povesti nametnula položaj izvan te povesti.

Postoji, dakle, nekoliko slojeva ili osnova razlikovanja filozofskih sistema. Prvi je u vezi s time da se svaka subjektivistička primesa pokazuje kao prepreka univerzalnoj prirodi mišljenja. Zatim, postoje i eventualne razlike u individualnoj sposobnosti (veštini) da se adekvatno prikaže ideja. Ove se, međutim, razlike mogu bez poteškoća nivelisati. Što je filozofija naučnija to je manje podložna individualnom zamućenju čistote prikaza. Individualnost može nositi ili izraziti filozofski sistem bez opasnosti po univerzalnost filozofije, budući da se ona „ne meša u objektivnost njenog prikaza“ (Hegel, 1970a: 174). Ovaj individualnošću zamućeni naučni sistem filozofije barem je na pravom putu, na putu nauke. Podrazumeva se da je u moći individualnosti da dostigne zrelost koja je i oličena u potrebi za sistemom. Intelektualna zrelost individue bi se zapravo očitovala u potrebi za opštim izrazom nasuprot elementu privatnosti. Na Kantovom tragu bi se ta zrelost ogledala u hrabrosti za stupanje u javnost (naučni diskurs). Hegelova kritika stoga deli s Kantovom ovaj zajednički motiv da predstavlja mehanizam samodiscipline naučne javnosti.

Privid različitosti na tlu filozofije nastaje na temelju pretpostavke da je apsolut apsolutno suprotstavljen saznanju kao nečemu subjektivnom. Ideja subjektivizma spoznaje, ili shvatanje spoznaje kao nečega isključivo subjektivnog, trajni je izvor iz koga se crpi opravdanje prividnih različitosti. Ovakvo je formalno razumevanje subjektivnosti i spoznaje inaugurisano Dekartovom filozofijom

(Hegel, 1970a: 184). Daljnjim povесnim razvojem, smatra Hegel, pokazuje se da ga filozofija nužno mora napustiti. Istrajavanje na subjektivnosti u saznanju jeste ono što se u suštini ne može izmiriti sa priznanjem jedne univerzalne filozofije. Kritika se stavlja u polemički odnos sa tvrdokornom subjektivnošću i nenaučnošću koje su čak dobile vlastito opravdanje u odgovarajućoj filozofskoj formi. U kontekstu tekstova koje je Hegel objavljivao u *Kritičkom časopisu*, jasno je da je polemička oštrica usmerena prevashodno ka projektima filozofije takozvanog običnog razuma. U odnosu na svet razuma, filozofija ili umna spoznaja će uvek biti „izokrenuti svet“ (Hegel, 1970a: 182). Sa predstavnicima ove filozofije nije moguć zajednički rad na jednoj zajedničkoj stvari. Međutim, u slučaju kada objedinjujuća ideja izostane, kada ju je nemoguće uspostaviti priznanjem s oba kraja, kritika se pretvara u njoj suštinski nesvojstvenu proceduru, čiji je smisao posve negativan. „Ko želi može u kritici gledati samo točak koji se večno vrti, koji svakog trenutka obara jedan lik koji talas nosi gore“ (Hegel, 1970a: 185–186). Kritika se ne može odbraniti od toga da izgleda kao naprosto negativna procedura spram nefilozofije. S obzirom na ovaj predmet, osuđena je na sebi nesvojstvenu formu te se to i ne može uzeti kao njen osnovni zadatak niti cilj. On ostaje „pripremanje puta za dolazak prave filozofije“ (Hegel, 1970a: 185).

Mnoštvo navodnih filozofija, koje su osuđene na „originalnu“ formu, Hegelu se prikazuje kao pozorište muka prokletnika (*das Schauspiel der Qual der Verdammten*) (Hegel, 1970a: 177). Ovo mnoštvo je rezultat svaki put posebne forme refleksije koja nije poduzeta s adekvatnog stanovišta. Ograničenost je pokazatelj podređenog stanovišta, ona kao rezultat otkriva neadekvatnost principa. „Te različite forme su uopšte više ili manje vladajuće u sadašnjem nemačkom filozofiranju, na šta je usmeren ovaj kritički časopis“ (Hegel, 1970a: 176). Tvrdokornost posebnosti, ili subjektivizma, nošen neprevladivim dualizmom subjekta i objekta spoznaje, te konačno strahom da se subjektivnost napusti ili izgubi u onome objektivnom, čini nemogućim konsekventno i potpuno izgrađivanje filozofskog sistema. To je još jedan sigurni pokazatelj da je reč o pogrešnom stanovištu, odnosno, neodrživom stanovištu refleksije. Proširenje takve subjektivnosti u sistem, ukoliko zaista hoće i može da zadovolji uslove objektivnosti znanja i njegovog totaliteta, nužno znači njeno uništenje.

U pogledu njenog javnog etabliranja, njene afirmacije, ideja filozofije pretpostavlja kritiku. Ova filozofija nije realizovana na onim filozofskim stanovištima koja čine sam objekt kritike. Svaki lik, filozofsko učenje, mora imati i pozitivnu stranu, predstavljati jedan refleks duha, kao i negativnu stranu, stranu nedostatka i tvrdokornosti. Filozofija se kao kritika sučeljava sa vlastitom povесnom realnošću i postojećim strukturama. Ona je svest jednog doba, a polja

njenih ograničenja su predmet izuzetno važnog, svestranog kritičkog rada (Bubner, 2003: 130).

Nevena Jevtić

CRITIQUE AND UNIVERSALITY OF PHILOSOPHY.

Review of Hegel's text *On the Essence of Philosophical Criticism*

Summary

In this article the author investigates Hegel's concept of philosophical critique against the background of his philosophical development in Jena. Naturally, the focal point of this investigation is the text with the title of "On the Essence of Philosophical Criticism", but this interpretation relies also on other Hegel's important early writings. However, this text sets up the framework of the whole interpretation, because it explicitly puts forward the fundamental relation between critique and the idea of a universal philosophy which is the topic of this article. In order to understand Hegel's concept of philosophical critique correctly, it is of greatest importance to see it acting as a consciousness of the philosopher's epoch. Concretely, philosophical critique reflects upon educational, scientific, cultural and ideological horizon of one's time. Regarding Hegel's time, this horizon was fundamentally derived from the intellectual and ideological edifice of critical philosophy, which was made transparent through the principle of subjectivism as its dominant trend. Therefore, the task of philosophical critique is to understand philosophy historically, to account for its historical reality and given experiences expressed in the form of the philosophy of subjectivism. It is clear in what way Hegel's notion of philosophical critique differs from Kant's concept of critique of pure mind. One of the main characteristics of the different philosophical system of that time lies in their shared misunderstanding of the nature of philosophical cognition. This misunderstanding was brought forth by the Kantian philosophical project and it basically interprets the problem of cognition as a principally unsolvable dualism between the subject and the object. For Hegel, this standpoint is a symptom of a wrong understanding of the nature of philosophical thinking and its relation to the absolute. The subjective principle, upon which many of his contemporaries build their philosophical system, represents just one limited step in the historical development of philosophy. This is why the most important task of philosophical critique, according to Hegel, is to subject to its criticism the whole scope of limitations of philosophy.

Key words: Philosophy, Hegel, Philosophical critique, Mind, Absolute, Subjectivism, History

LITERATURA

De Boer, Karin. (2010). "Hegel's Conception of Immanent Critique: Its Sources, Extent and Limit", In: (ed.) de Boer, K. and Sonderegger, R. (2010). *Conceptions of Critique in Modern and Contemporary Philosophy*, New York: Palgrave Macmillan: 83–100.

- Bristow, William F. (2007). *Hegel and the Transformation of Philosophical Critique*, Oxford University Press.
- Bubner, Rüdiger. (1969). „Problemgeschichte und systematischer Sinn einer Phänomenologie“, *Hegel-Studien* 5: 129 – 159.
- Bubner, Rüdiger. (2003). *The Innovations of Idealism*, New York: Cambridge University Press.
- Buchner, Hartmut. (1965). „Hegel und das Kritische Journal der Philosophie“. *Hegel-Studien* 3: 95–156.
- De Boer, Karin. (2010). “Hegel’s Conception of Immanent Critique: Its Sources, Extent and Limit”, In: (ed.) de Boer, K. And Sonderegger, R. 2010. *Conceptions of Critique in Modern and Contemporary Philosophy*, New York: Palgrave Macmillan: 83–100.
- Hartmann, Eduard von. (1868). *Über dialektische Methode. Historisch-kritische Untersuchungen*, Berlin: Carl Dunckers Verlag.
- Hegel, G. W. F. (1970a). *Werke*. Band 2. Frankfurt am Main: Suhrkamp Verlag.
- Hegel, G. W. F. (1970b). *Werke*. Band 3. Frankfurt am Main: Suhrkamp Verlag.
- Hegel, G. W. F. (1970c). *Werke*. Band 8. Frankfurt am Main: Suhrkamp Verlag.
- Lauer, Christopher. (2010). *The Suspension of Reason in Hegel and Schelling*, New York: Continuum.
- Smith, John H. (1985). “Rhetorical Polemics and the Dialectics of “Kritik” in Hegel’s Jena Essays”. *Philosophy & Rhetoric*, 18 (1): 31–57.
- Trede, Johann Heinrich. (1972). „Hegels frühe Logik (1801 – 1803/4). Versuch einer systematischen Rekonstruktion“. *Hegel-Studien* 7: 123–168.